

Ciutadania, societat i identitat

JOSEP MONSERRAT MOLAS I ANTONI ABAD I NINET
Universitat de Barcelona

Aquest ponència pretén presentar un argument que consideri quina és la instància generadora d'IC més efectiva actualment i examinar la seva aplicació a la *identitat col·lectiva catalana*. Primer provarem de dilucidar quina mena d'IC escauria a la ICC. Després veurem quina instància correspondria per a la seva viabilitat futura, si és que això pot tenir algun interès. (La qüestió de la viabilitat, si no és d'interès, almenys és del tot pertinent perquè no cal recordar que les *identitats col·lectives* apareixen i desapareixen al llarg de la història.)

I. Primer de tot, cal considerar quina forma d'IC correspon a la *identitat col·lectiva catalana*. (És també una qüestió a plantejar la *singularitat* de la *identitat col·lectiva*. Sembla, pel que sabem del projecte, que això es considera superat i inclòs per la variabilitat constitutiva de la mateixa identitat. Amb tot, no deixa de ser una objecció pertinent considerar si en el mateix espai i el mateix temps estudiat hi ha *més d'una IC* i de quina manera caldria distingir-les. Això ens portaria a la qüestió de la naturalesa mateixa de la *identitat col·lectiva*, que no és objecte d'aquesta reflexió.) Per tal de dilucidar-ho, entendrem que la ICC és una forma que es pot donar entre un màxim i un mínim, en una múltiple variabilitat de grisos. Per mor de l'argument considerarem dos possibles punts. (Cal entendre també que els punts a considerar podrien ser uns altres, donada la variabilitat constitutiva considerada en el mètode: no som, doncs, ni més ni menys arbitraris.) Suposarem dos punts entre els quals caldria situar la *identitat col·lectiva*. Hipotèticament els anomenarem *identitat col·lectiva d'estat real positiu* i *identitat col·lectiva d'estat real imaginari*. La distinció entre tots dos prové del parell positiu/imaginari com a dos mons radicalment diferents i respecte dels quals ens resulta, sovint, fàcil de situar-nos. (Que hi hagi ocasions en què això no en sigui, de fàcil, no treu tampoc força a l'argument, donada la variabilitat substantiva i, especialment, donada la subjectivitat radical des de la qual es treuen totes les dades subjectes a anàlisi.) Comencem per donar un exemple de la segona mena d'IC.

II. Considerem, doncs, un exemple pertinent d'*identitat col·lectiva d'estat real imaginari*. Prenguem en consideració la comunitat galàctica de *Star trek*.¹

Star trek és un món galàctic de ciència-ficció format per sèries de televisió,² pel·lícules,³ llibres, videojocs i presència a Internet. Aquest món fou creat per Gene Roddenberry en la primera sèrie de la saga televisiva, emesa als Estats Units a partir del 8 de setembre de l'any 1966. A més de l'extensa producció oficial (de l'empresa Paramount Pictures Inc.), s'ha generat una vasta creació en la indústria de l'entreteniment, amb centenars de novel·les, videojocs i sèries no oficials produïdes per fans com ara *Star trek: new adventures* o *Star trek: renaissance*, construïdes de manera coherent amb la saga inicial i caracteritzades per la sobrietat i la consistència i que han esdevingut una fita de la història de l'entreteniment mundial.

Dotada amb un argument que ens parla d'un futur optimista en què els éssers humans han apaivagat les seves disputes, *Star trek* és una crònica de l'exploració de l'univers amb l'objectiu de trobar nous mons i conèixer noves civilitzacions arribant allà on no ha estat mai ningú. La crítica principal que es pot fer a *Star trek* és que ens presenta un futur militaritzat, especialment en la sèrie original, cosa que a partir de *The next generation* corregeixen mostrant-nos un futur amb societat civil que viatja en una nau *Enterprise*. L'univers de ficció de la producció és protagonitzat per la història de la Federació de Planetes Units i els anys de la seva fundació en la Terra, des de l'any 2063, quan s'esdevé el Primer Contacte entre els humans i una raça extrater-

1. Algunes referències importants sobre aquesta qüestió: Gene RODDENBERRY i Stephen P. E. WHITFIELD, *The making of Star trek*, Ballantine Books, 1968; David GERROLD, *The trouble with tribbles*, Ballantine, 1973; David GERROLD, *The world of Star trek*, Ballantine Books, 1973 [edició revisada: Bluejay Books, 1984]; Jacqueline LICHTENBERG, Sondra MARSHAK i Joan WINSTON, *Star trek lives!*, Bantam Books, 1975; Joan WINSTON, *The making of the trek conventions*, Doubleday Books i Playboy Press, 1977; Gerry TURNBULL (ed.), *A Star trek catalog*, Grosset & Dunlap, 1979; Betty Jo TRIMBLE, *On the good ship Enterprise: My 15 years with Star trek*, Donning Starblaze, 1983; William SHATNER i Chris KRESKI, *Star trek memories*, HarperCollins, 1993; William SHATNER i Chris KRESKI, *Star trek movie memories*, HarperCollins, 1994; Michelle NICHOLS, *Beyond Uhura*, Putnam, 1994; Lawrence M. KRAUSS, *The physics of Star trek*, Basic Books, 1995; Harlan ELLISON, *City on the edge of forever*, White Wolf Publishing, 1996; Taylor HARRISON, Sarah PROJANSKY, Kent A. Ono i Elyce RAE HELFORD (ed.), *Enterprise zones: Critical positions on Star trek*, Westview Press, 1996; Herbert F. SOLOW i Robert H. JUSTMAN, *Inside Star trek: The real story*, Pocket Books, 1996; Jeff GREENWALD, *Future perfect: How Star trek conquered planet Earth*, Viking Press, 1998; William SHATNER i Chris KRESKI, *Get a life!*, Pocket Books, 1999; Judith BARAD Ph. D. amb Ed ROBERTSON, *The ethics of Star trek*, HarperCollins, 2000; William SHATNER i Chip WALTER, *I'm working on that: A trek from science fiction to science fact*, Pocket Books, 2002; Susan SACKETT, *Inside trek: My secret life with Star trek creator Gene Roddenberry*, Hawk Publishing Group, 2002; M. N. LAKE, *Picard: The academy years*, Dragon Publishing, 2005.

2. Sèries sobre *Star trek*: *Star trek: The original series* (1966-1969); *Star trek: The animated series* (1973-1974); *Star trek: new generation* (1987-1994); *Star trek: deep space nine* (1993-1999); *Star trek: Voyager* (1995-2001); *Star trek: Enterprise* (2001-2005).

3. Pel·lícules sobre *Star trek*: *Star trek: The motion picture* (1979); *Star trek II: The wrath of Khan* (1982); *Star trek III: The search for Spock* (1984); *Star trek IV: The voyage home* (1986); *Star trek V: The final frontier* (1989); *Star trek VI: The undiscovered country* (1991); *Star trek: Generations* (1994); *Star trek: First contact* (1996); *Star trek: Insurrection* (1998); *Star trek: Nemesis* (2002); *Star trek XI* (2008?).

restre, els vulcans, fins a l'any 2379, quan la Federació passa per moments gloriosos però al mateix temps molt difícils en presentar-se la possibilitat d'haver-se d'enfrontar amb les dues *superpotències* més grans de la galàxia: el Domini i el Collectiu Borg.

Fins a quin punt l'autoconsciència dels protagonistes reals d'aquesta ficció no necessita cursos d'autoestima ho podem trobar, per exemple, en les declaracions de Jonathan Frakes (un dels actors principals de la segona sèrie, *Star trek: new generation*, i de diverses pel·lícules com a comandant William Riker): «*Star trek* representa la realització més gran de la humanitat en el marc d'una història èpica del futur.»

A la sèrie s'han fet servir de manera usual dispositius o mitjans tecnològics innovadors per la seva època, que posteriorment han esdevingut una realitat, fins i tot de manera massiva. Un exemple d'això són les pantalles tàctils i els taulers de dades similars a les actuals Palms o Tablet PC.

El trio de personatges centrals de la sèrie el conformen Kirk, Spock i McCoy, que varen ser creats prenent per base una història mitològica. Tenint en consideració la diversitat humana i la unitat, Roddenberry conforma un equip multiètnic incloent-hi una dona de l'Àfrica subsahariana (que posteriorment participà en el primer petó interracial mai emès a la televisió). També hi figuren un americà d'origen asiàtic, etc.; i el fet més notable és la inclusió d'un *alien* meitat vulcan: Spock. La segona època de la sèrie reflecteix la guerra freda. Roddenberry va incloure un membre rus a l'equip.

Tanmateix, voldríem centrar-nos en un aspecte molt concret derivat secundàriament de la sèrie i que avui potser reflecteix millor el nostre interès. És una derivació tota curiosa i que potser ens pot fer pensar. Els klingons són una raça de guerrers fictícia de l'univers de la sèrie *Star trek*. El llenguatge klingon o klingonià és la llengua que fan servir aquestes éssers.

El klingonià és una llengua dissenyada deliberadament per a *aliens* per Marc Okrand que conté moltes peculiaritats, com ara l'ordre de la construcció gramatical (objecte, verb i subjecte). La fonètica (que es representa escrita amb pocs caràcters) va ser creada per James Doohan per a la pel·lícula de *Star trek*. Aquesta pel·lícula estableix el punt de partida del llenguatge que posteriorment es pot escoltar a la pantalla, ja que en les aparicions anteriors els klingons es comunicaven en anglès. Més endavant el llenguatge klingon va ser desenvolupat per Okrand fins a arribar a ser un llenguatge complet.

Doncs bé, un petit grup d'aficionats a la sèrie pot ara per ara conversar perfectament en llenguatge klingon, com potser algú deu haver pogut comprovar en alguna ocasió. El seu vocabulari, a més de ser complicat, se centra en la sèrie *Star trek* o en conceptes que fan servir els klingons com ara «nau espacial» o «armes de guerra», que fan que el llenguatge no sigui, però, gaire pràctic per a la vida diària.

Tot i això, els ordinadors Apple Mac OS X, que tenen un sistema operatiu en diferents llenguatges, permeten entre les possibles seleccions el llenguatge klingon mal-

grat que de moment no és inclòs entre les llengües del sistema operatiu mateix. També es pot trobar el klingonià en les eines d'idioma de Google (ho trobareu per «klingonià» i us apareixerà «tlhIngan Hol» [klingon en klingonià] amb el nom Google).

El klingonià té a més un institut lingüístic, el Klingon Language Institute, fundat el 1992, que continua la seva missió d'agrupar les persones interessades en l'estudi de la lingüística i la cultura klingon i de crear un fòrum de discussió i d'intercanvi d'idees. Els seus membres són diversos, des de fans de *Star trek* amb curiositat i preguntes sobre la llengua klingon, passant per jugadors de rol que desitgen donar autenticitat a un personatge klingon, fins a estudiants i professionals en els camps de la lingüística, la filologia, la informàtica i la psicologia que consideren que la llengua klingon constitueix una metàfora útil per a les classes o que simplement volen barrejar la vocació amb la diversió. Bé que les seves arrels es trobin als Estats Units d'Amèrica, l'Institut fa un esforç per ser totalment internacional, fins al punt que actualment arriba a trenta països.

La llengua klingon és un fet únic. Encara que hi hagi hagut algunes altres llengües artificials i algunes llengües més creades per a ser utilitzades en la ficció, el klingon és un dels rars exemples en què lingüistes experimentats han estat consultats per a crear un llenguatge per a extraterrestres. A més, afegiu-hi aquests trenta anys del fenomen *Star trek*, un mite que s'ha establert en la cultura popular i que s'ha estès per tot el món. Aquests factors poden ajudar a explicar la popularitat de la llengua dels guerrers.

El mitjà de comunicació principal del Klingon Language Institute és la publicació *HolQeD*. En cada número s'hi poden trobar material gràfic, reportatges especials i articles regulars que parlen sobre lingüística, llengua i cultura klingons. A més a més, s'hi publiquen cartes dels membres on s'examinen, es comenten i es debaten idees i arguments apareguts en altres números. *HolQeD* és més que un simple butlletí: és una revista acadèmica objectiva, registrada a la Library of Congress (Biblioteca del Congrés) i catalogada per la Modern Language Association (Associació de Llengües Modernes). No tenim constància que estigui inclosa en els llistats de l'ISI ni que publicar-hi doni cap índex d'impacte, però no seria d'estranyar. Temps al temps!⁴

4. La qüestió dels llenguatges artificials que serveixin també per a la comunicació entre éssers humans no és alguna cosa recent, i en alguns casos sovint ha estat vinculada a propostes polítiques de redempció de la humanitat o de construcció d'una nova societat. Sense anar gaire lluny en l'espai, caldria repensar-hi certes velleitats lulhianes. Sense anar gaire lluny en el temps, no cal que recordem l'esperanto i la seva voluntat de construcció d'una IC real. En l'àmbit proper a la filosofia analítica, no deixen tampoc d'anar-hi lligades unes altres provatures, com ara el *Lojban*. Traiem aquesta informació de la xarxa: va ser denominat *Lojban* pel seu fundador, el doctor James Cooke Brown, que començà el desenvolupament del llenguatge l'any 1955. *Lojban* ha estat desenvolupat durant quatre dècades per centenars de col·laboradors, dirigits des de 1987 pel grup The Logical Language Group. *Lojban* està dissenyat per a ser utilitzat per les persones com a mitjà de comunicació amb els altres i possiblement en un futur amb els ordinadors. El disseny del llenguatge *Lojban* és culturalment neutre i la seva construcció gramatical es basa en els principis de la lògica.

III. Considerem ara la forma més reeixida de creació-manteniment d'IC real: l'Estat. En aquests sentit podem destacar com a exemple clar la IC d'estats com l'Uruguai, que precisament amb l'aparell estatal genera elements de creació i manteniment de la seva pròpia IC diferenciada de l'Argentina. La constitució de l'Estat de la República Oriental és un dels elements més forts de la IC uruguaiana.

No cal argumentar gaire, sinó merament constatar que la manera més reeixida de mantenir la IC o de crear elements identitaris és mitjançant la creació d'un estat que, de resultes de la seva mateixa acció, genera i protegeix una identitat política, social i cultural

Tampoc no podem obviar el fet que el mateix ens «Estat» es configura com a element constitutiu de les identitats col·lectives. És a dir, la IC dels ciutadans de la República Uruguaiana no només és protegida per l'Estat, sinó que el mateix Estat es configura com a element identitari i resol debats i polèmiques identitaris.

Tots els països del món saben que la qüestió del col·lectiu nacional no és un afegitó o una cosa secundària, sinó que és la decisió que, des del primer moment, dona el marc de referència de totes les lleis i de qualsevol decisió posterior. Per això, a l'article primer de totes les constitucions del món, es veu quina nació parla, quina nació s'autodetermina. No és irrellevant, doncs, sinó absolutament decisiu per a la qüestió real de la identitat quina és la nació que parla des de la Constitució, perquè llavors hi queden decidides coses com aquestes: qui són els nacionals que tenen el dret a vot, qui afecten els drets i els deures que consten a la Constitució, o si s'hi reconeixen o no s'hi reconeixen —i com— diferències identitàries secundàries entre els diferents grups que hi pugui haver a l'Estat.

En aquest sentit podem destacar com a exemple les constitucions dels països americans que resolen la qüestió identitària pròpia i les possibles tensions amb les minories ètniques de manera més eficient que els europeus.

Si bé per a obtenir la nacionalitat de qualsevol Estat europeu hi ha criteris de *ius soli* i/o *sanguinis*, la carta magna de la República Argentina estableix en el seu article 25 que «el Gobierno federal fomentará la inmigración europea; y no podrá restringir, limitar ni gravar con impuesto alguno la entrada en el territorio argentino de los extranjeros que traigan por objeto labrar la tierra, mejorar las industrias, e introducir y enseñar las ciencias y las artes». La conseqüència és que qualsevol persona que ha nascut a la República Argentina esdevé argentí amb independència de l'origen dels seus progenitors. El primer element identitari comú dels nouvinguts és la seva nova Constitució.

Les qüestions nacionals d'identitat i de sobirania no són, doncs, qüestions teòriques, sinó pràctiques. El col·lectiu que es reconeix a si mateix, és a dir, que s'identifica a si mateix, és no és allò que la Constitució defineix, sinó allò que defineix la Constitució. La Constitució, de fet, només reflecteix l'existència d'una realitat identificable, és a dir, distingible, constituïda prèviament per un gest d'autodeter-

minació que és l'origen de qualsevol acte posterior de sobirania en què es defineix, per exemple, allò que avui és comú de defensar: la democràcia i la llibertat. L'existència de la collectivitat, comunament anomenada *nació*, és condició que fa possibles totes les altres decisions, perquè només a partir de la nació se sap qui parla i, per tant, qui té la sobirania i quanta sobirania té. Amb aquest fet de sobirania política resolt, la qüestió de la identitat passa a ser més aviat una qüestió d'anàlisi de descriptors; sense aquest fet resolt, la qüestió de la identitat pren el caire tràgic de la lluita per la supervivència (entenen que ambdós casos són extrems del mateix: no cal anar gaire lluny per a veure casos resolts, és a dir, estats, que es viuen com si la seva existència identitària perillés; i identitats no resoltes, és a dir, no-estats, que es viuen com si aquesta existència estigués assegurada).⁵

IV. Som ara capaços intuïtivament de respondre on se situa respecte dels límits descrits la franja de l'espectre que ocuparia una *identitat col·lectiva catalana*? Podríem aventurar a partir d'aquí una resposta a la pregunta «Què cal fer, doncs?»? Evidentment, dependrà d'allò que vulguem. Si es creu que d'alguna manera la ICC ha de preservar-se, aleshores ens pertany decidir-nos respecte de la millor manera de fer-ho, si pensar Catalunya en funció de l'Estat; o bé provar-la de viure merament en el regne de la imaginació i aventurar-nos a crear no una epopeia galàctica, perquè aquesta identitat ja està ocupada, sinó una altra cosa. Tanmateix, les connexions entre imaginació i realitat de les quals hem parlat ens poden fer sospitar que no serem finalment capaços de reeixir en aquesta comèdia que és la nostra autoconsciència col·lectiva crítica i pública perquè restarem sempre en el terreny de la tragèdia o, simplement, de la tragicomèdia que és la vida humana. Cal no oblidar que hi ha qui ens podria recordar que caldria veure l'Estat des de la consideració de la seva naturalesa *fictícia*.

5. Cf., per exemple, el que diu Josep M. Terricabras a *Raons i tòpics: catalanisme i anticatalanisme*, Barcelona, La Campana, 2001, tot comentant la frase «Antes que nacionalista hay que ser demòcrata». Aquesta frase només és acceptable si vol dir que, enfront d'un intent dictatorial, tots posarem com a primer interès la defensa dels principis democràtics. En una situació normal, però, l'expressió no vol dir res perquè simula una cosa impossible: que es pot ser demòcrata en abstracte i que després ja es veurà si s'és demòcrata o republicà, socialista o liberal, nacionalista o no. Aquesta idea de neutralitat democràtica prèvia a qualsevol altra cosa és una fantasia, una il·lusió. Els ciutadans que són demòcrates només ho poden ser perquè, quan es posen a redactar una constitució democràtica, ja ho fan en exercici de la sobirania nacional. La nació hi és present des del començament i és aquesta qui pren decisions democràtiques. No és la democràcia el que fa la nació, sinó que aquesta opta, o no, per la democràcia (p. 105-117).